

Рецензія

на дисертацію Токарської Юлії Валеріївни

«Українське (руське) православ'я у церковно-релігійній думці та суспільно-політичних реаліях кінця XVI – першої половини XVII століття»

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 032 – історія та археологія

З огляду на сучасні події у церковно-релігійному житті України, загострення протистояння між православними УПЦ МП та ПЦУ на фоні повномасштабного вторгнення Росії, актуальність дослідження Токарської Ю. В. не викликає заперечень. Адже саме період Контрреформації, Берестейської унії та поунійні десятиліття це час, коли були закладені підвалини не лише багатоконфесійності, а й сучасного релігійного протистояння в Україні. А розуміння витоків цих процесів, їх причин, осмислення шляхів подолання кризових явищ та їхньої результативності в минулому, дадуть можливість уникнути чи зменшити це протистояння сьогодні.

Назва дисертації відповідає поставленій у вступі меті, а зміст праці дозволяє розкрити поставлені завдання, які у свою чергу розкриті у тексті.

Історіографічний огляд з теми дослідження, зроблений Токарською Ю. В., засвідчує, що нагромаджено чималий досвід вивчення означеного питання. Однак, Авторка констатує, що в переважній більшості наукових досліджень відчувається вплив російської історіографії. У роботі проаналізовані наукові дослідження українських вчених дорадянського періоду, в діаспорі та окремі праці сучасних істориків. Особливу увагу звернуто на польську історіографію, представники якої із зрозумілих причин також мають зацікавлення у цій сфері. Дисертантка наголосила на упередженості представників російської історіографії, які вбачали в означених процесах винятковий вплив Московії і мали негативне ставлення до Берестейської унії. Дошукування істини, аналіз реалій означеного періоду є властивим для

представників сучасної української історіографії, праці яких починають з'являтися щойно з початку 2000-х рр.

Отож, цілком закономірною є спроба Авторки на основі аналізу полемічної літератури та доступних архівних матеріалів і опублікованих документів показати особливості церковно-релігійного життя в руських землях Речі Посполитої.

Токарська Ю. В. у своєму дослідженні піднімає кілька важливих проблем – це кризові явища в середовищі Православної церкви, пошук шляхів виходу з цієї кризи та відображення цих намагань у творах полемістів та отців Церкви.

Авторка показує становище Православної церкви в період Контрреформації, наголошуючи на її східній орієнтації і демонструючи разом з тим появу у східнослов'янських землях ідеї створення патріархату у Москві як можливості виходу з кризи.

Ще один напрямок дослідження Токарської Ю. В. – це аналіз релігійно-політичних процесів на руських землях Речі Посполитої, участь у них князя Василя-Костянтина Острозького, православних ієрархів Іпатія Потія та Костянтина Терлецького, які були ініціаторами, а потім і реалізаторами плану визнання Православною церквою верховенства папи римського, як способу виходу з кризи. Однак, як робить висновок Дисертантка, цей крок лише поглибив кризу, спричинившись до появи ще однієї церкви – Унійної.

На завершальному етапі свого дослідження Токарська Ю. В. зосереджується на розкритті особливостей функціонування Православної церкви в поунійну добу, її співіснуванні з Унійною. Авторка з'ясовує, що в православному середовищі розглядалися і розроблялися різні варіанти подолання кризових явищ, які виникли після укладання Берестейської унії і були притаманні не лише релігійно-церковному середовищу, але й знайшли своє поширення в світських колах. Одним із прикладів пошуку виходу з кризи Дослідниця називає діяльність православних братств і зупиняється на особистій ролі окремих братчиків (наприклад, Лаврентія Древинського, Ісакія

Борисковича тощо). Також Авторка аналізує діяльність митрополита Петра Могили і визначає його бачення шляхів подолання кризи.

Разом з тим, зауважимо, що при дослідженні заявленої теми, яка не позбавлена релігієзнавчого та філософського аспектів, Токарській Ю. В., на нашу думку, не вдалося уникнути деяких помилок чи недоопрацювань. Тому звертаємо увагу на окремі неточності й дискусійні моменти, присутні в тексті дисертації:

1. У Вступі відсутня така його складова як «Методи дослідження». Вважаємо, що у науковій роботі є доцільним пояснення, які методи застосовувала Дослідниця при з'ясуванні тих чи інших проблемних питань. З метою уникнення зауважень пропонуємо тут же обґрунтувати вживання понять і визначень «українська Церква» «руська Церква», «українське православ'я», «русини», «українці», «греко-католицька влада», «український католицизм», «уніатська церква» тощо.

2. По тексту дисертаційного дослідження постійно вживаються назви Церкви – Православна, Католицька, Уніатська тощо з маленької літери. Слідуючи традиції, прийнятій в сучасній українській історіографії, рекомендуємо назви Церков писати з великої літери.

3. Вважаємо некоректним вживання назви «Уніатська», адже це визначення насаджене російською імперською традицією. В офіційній церковній документації XVII ст. ця Церква титулується як «Унійна церква» (лат. *Ecclesia Unita.*) або «Руська унійна церква» (лат. *Ecclesia Ruthena Unita.*)

4. У джерелознавчому огляді Авторкою відзначено низку полемічних творів, архівних документів, богослужбових книг (Требник П. Могили) та інших документів, які використовувалися при написанні дисертації. Токарська Ю. В. зауважує, що окремі з них читала в оригіналі. На нашу думку дослідження лише виграло б якби тут було вміщено Додатки, у яких Авторка, дотримуючись археографічних норм і правил, помістила б окремі документи з коментарями до них.

Ці зауваження, очевидно, частково дискусійні, мають рекомендаційний характер. Вважаємо, що тема представленої Токарською Ю. В. роботи на

сьогодні є актуальною, вона відповідає меті і завданням, які визначені у вступі дослідження. У роботі Авторка показала своє бачення церковно-релігійних процесів на руських землях Речі Посполитої в означений період, спростувала окремі усталені тези, нав'язані російською історіографією, визначивши домінування західноєвропейського впливу на суспільно-релігійну думку й інституційне церковне реформування Православної церкви в Речі Посполитій.

Основні положення дисертації загалом відображені у статтях Авторки. Таким чином, дисертація Токарської Юлії Валеріївни «Українське (руське) православ'я у церковно-релігійній думці та суспільно-політичних реаліях кінця XVI – першої половини XVII століття» відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог щодо оформлення дисертації», а також вимогам «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44, які висуваються до дисертацій, а її Авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – історія та археологія.

Рецензент:

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Волинського національного
імені Лесі Українки

Вікторія БІЛИК

